

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД

2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСКО

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наш језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīa</i> (САЊА М. КУЉАНИН).	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107
--	--------

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>признање</i> : <i>признавање</i> , <i>придружење</i> : <i>придруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>йоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>йри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радићи</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'367
811.163.41.08-31 Андрић И.

Оригинални научни рад
Примљено 1. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ*
(Универзитет „Карл Франц“ у Грацу,
Институт за славистику)

ЗАГРАДЕ У АНДРИЋЕВИМ РОМАНИМА

У раду се анализира употреба, значење и функција заграда у Андрићевим романима – завршеним (На Дрини ћуприја – НДЋ, Травничка хроника – ТХ, Проклета авлија – ПА, Госпођица – ГОСП) и незавршеним (Омерпаша Латас – ОПЛ, На сунчаној страни – НСС). У заградама писац даје додатну информацију, разјашњава, тумачи различите појмове, износи своја размишљања и туђе ставове, уноси коментаре, презентира унутрашњи монолог и сл. У раду се издваја више од тридесет типова заграда. Највише су заступљене пројекционе заграде, које одражавају двије основне нарастолшке перспективе: анафору (претежно) и катафору (много мање). Анализа је извршена на материјалу Гралис Корпуса (стoga се уз грађу не даје број страна). Због ограничености простора наводе се само илустративни примјери.

Кључне ријечи: заграда, Иво Андрић, анафора, катафора, кореференција, деиксис, уметање, парентеза, значење, функција.

0. У шест Андрићевих романа употријебљено је 2.283.028 знакова (не рачунајући размак између ријечи). Међу њима налази се једанаест интерпункцијских знакова, који чине 3,23% (73.846), што значи да изразито превладавају словни симболи (96,77%). Међу интерпункцијским знаковима доминира запета са више од половине примјера (40.445 – 54,77%). На другоме је мјесту тачка (24.358 – 32,98%), која са запетом даје 87,75% (64.803). Сви остали не прелазе више од три процента: дуга црта (2.253 – 3,05%), кратка црта (1.406 – 1,90%), наводници (1.189 – 1,61%), ускличник (1.080 – 1,46%), двотачка (966 – 1,31%), тачка са запетом (927 – 1,26%), упитник (839 – 1,14%). Заграде (иницијалне и

* branko.tosovic@uni-graz.at.

финалне узете заједно) заузимају препосљедњу позицију (370 – 0,50%) – иза њих налазе се само полунаводници (13 – 0,02%).

1. Заграде представљају један од облика парентезе. Уметање у заграде, међу црте и сл. сматра се посебном стилском фигуром, а долази у више појавних облика: као епексегеза (додатна конструкција која прецизира смисао основне конструкције), катаблока (уметање у облику реторичног узвика), анаподатон (инволвирање ширег, комплекснијег садржаја), алотриологија (слаба или никаква повезаност између основног и уметнутог исказа), парембола (тијесна веза између основног и додатног текста), парембола (веома тијесна веза између главне и уметнуте конструкције). Посебну врсту чини библиографска парентеза (оно што у скраћеном облику упућује на потпуни библиографски податак о тексту који се цитира).¹

2. Постоје различите Андрићеве заграде: абревајативне, антропонимске, адјунктивне, цитатске, детерминатске, дисјункцијске, екскламативне, генерализирајуће, искључне, издвајајуће, изостављајуће, компарацијске, конјункцијске, метафоричке, мислилачке, мнеморичке, модалне, наратолошке (ретроспективне, проспективне), посљедничне, релацијске, синегдошке, сумирајуће, супротне, транслационе, упитне, условне, узрочне, временске и др. У наставку ћемо покушати да кратко представимо и објаснимо најчешће од њих.

1) У Андрићевим романима највише су заступљене пројекционе заграде, које одражавају двије основне наратолошке перспективе: ретроспекцију у облику анафоре² (веома често) или проспекцију у облику катафоре (веома ријетко). Прва изразито преовладава (на сто анафора долазе само три катафоре). Анафорска приповједачка стратегија за Андрића је потпуно разумљива будући да је у своме књижевном опусу био далеко више заинтересован за оно претходно, што је било (прошлост) него за оно што треба да буде (будућност). Осим тога у језичкој комуникацији анафора је чешћа од катафоре, између осталог и због тога што се ова посљедња теже когнитивно структурира.

¹ Анализу *парентезе* као облика посредовања стварности дао је Тихомир Брајовић (2004). О синтаксичким аспектима Андрићеве парентезе писао је Живојин Станојчић (1992). О заградама у дјелима Колара, Раичковића и Салтикова-Шчедрина в. Ћупчић 1980; Кршић-www; Јефимов 1961.

² Анафора се као термин користи у (а) теорији језичке комуникације и теорији текста, (б) реторици и стилистици за ознаку различитих појмова: у дисциплинама под (а) има се у виду посебна врста кохезије, а под (б) фигура свјесног понављања (фонема, лексема, синтаксема) у ријечима, реченицама, стиховима и строфама. У овоме раду разматра се само оно што је под (а).

Садржај дат у заградама може да се односи на оно **(а)** што је било речено, **(б)** што се наговјештава да ће бити речено или да ће се десити. Позивање на претходну информацију спада у домен анафоре. Она се реализује у облику деиксиса којим се помоћу замјеница и прилога упућује на лице, предмет, вријеме и простор. Анафора увијек има два конституента: један **(А)** на који се упућује, други **(Б)** који упућује на **А**. Конституент **А** увијек стоји антериорно, **Б** увијек постериорно. У заградама се, облигаторно, налази само **Б**. Оно на шта се односи **Б** представља антецедент. Садржај заграда или пак само један њихов дио/елеменат може чинити анафору. Пошто је у тексту све на овај или онај начин повезано, треба разликовати имплицитну и експлицитну анафору. Имплицитна је она која без посебних маркера корелира са оним што је било, што је претходно речено/наведено. Експлицитна анафора има формално изражен Б-конституент. Она и јесте предмет ове анализе.

Ако се посматра само Б-члан, Андрићева анафора изразито је прономинална (39). Међу показним замјеницама (25) доминира *ѿај*, нпр.: *Намесѿио сѿѿаринских дуѿана са дрвеним ѿеѿенцима саграђени су [А] нови, ѿврдо зидани, са крововима ѿокривеним цреѿом или лимом и са металним ролеѿнама на враѿима. (Као жрѿива ѿ и х м е р а [Б] ѿребало је да буде ѿорушен и Алихорѿин дуѿан [...])* [НДЋ]. Андрић анафору много рјеђе гради на замјеницама *овај*, *онај*, *овакав*. Нпр. *Увек оѿасани, обувени и ѿоѿѿуно одевени, како их [А] ѿозив на ѿолазак не би заѿекао несѿремне. (Док о в и цариградски сѿѿни и круѿни хайшеници [Б] смѿѿрају Проклеѿу авлију као део свог живоѿа [...])* [ПА]. Личним замјеницама (16) писац упућује на антецедента, нпр.: *Нова власѿи [А] је, ѿсле ѿрвих несѿоразума и сукоба, осѿављала код свеѿа одређен уѿисак чврсѿоће и ѿрајносѿи. (О н а [Б] је и сама била исѿуњена ѿом илузијом, без које нема сѿѿалне ни јаке власѿи.)* [НДЋ]. Носиоци анафоре су много мање присвојне замјенице (4), рецимо: *Нашао се [А = он] на малоазијској обали, без војске, са неколико најоданијих људи. (Мајка и жена м у [Б], са ѿроје нејаке деце, осѿале су у Егѿѿу.)* [ПА]. Андрић ријетко гради анафору на везнику / везничкој ријечи *који* и прилогу / прилошкој ријечи *ѿако*.

2) Катафора је врло слабо заступљена у Андрићевим романима (3). Она има три констутуента: **А** – онај који упућује, **Б** – онај на кога се упућује (постцедент) и **В** – оно шта ће се десити са **А/Б**. Сљедећи примјер показује ту трочлану природу катафоре: *Подигнуѿ је ѿрви хоѿел [А]. (О њ е м у [Б] ће још биѿи говора [В].)* [НДЋ].

3) Цитирање представља други најчешћи Андрићев поступак а (35). У заградама се користе наводници да се пренесе туђи говор, наведе нека мисао, искаже унутрашњи монолог и сл. Примјери су готово равномјерно распоређени у двије групе. Прву (16) чине заграде у којима се налази само садржај у наводницима. Он може бити једноставан – [...] *їевање („само за своју душу“)* [НДЋ], [...] *їреклињање („Јозеф, за Бога милога...!“)* [ТХ], а може долазити у облику шире реченице: *Све је ред и мир у їој ћелији їо ко јој се нечујно креће високи, країковиди и мршави ликар. Фра-Лукина мршавосїї је била їословична у целој Провиндији. („Двије сївари ни најученија улема не зна, на чему земља сїоји и о чем хабиї на фра-Луки висї.“)* [ТХ]. У другој групи (19) у заградама се паралелно са цитатима у наводницима појављују ауторови коментари, напомене, додатне информације и сл. Овдје доминирају *verba dicendi* (глагола говорења) који слиједе непосредно иза наводника или се налазе између раздвојених дијелова цитата. Андрић најчешће користи глагол *говориїи* (9), знатно мање *рећи*, *казати* (2), *ругати се*, *їонављати*, *исїрављати се* (1). Уп.: *Та су времена била давно и заборавила се. („Одавно сам и ја другу їаметї сїекао и наши Турци оїкофрчили“, г о в о р и о је їої Никола у шали.)* [НДЋ]. Слабије су заступљени глаголи другог значења – *мислиїи*, *їисати*, *забележити* (1).

4) Сљедећу групу по броју јављања (32) чини екскламација (тврђа изречена узвичном интонацијом и обиљежена/финализована ускичником). Она се одликује сљедећим специфичностима: убацује се говор јунака, потенцира интензитет, квантитет или се он ублажава, појам се попраћа емоционално обојеним епитетима, уводе се клетве, заклинања и слични искази, исказује се варљивост слике, користе се узвици за преношење емоционалног набоја, исказује узрок.

5) Значајан број заграда (15) изражава узрочност помоћу везника *јер* (15). Такви искази могу бити кратки: *Он је увек їроїисно одевен као хоїелски момак (ј е р на све їо Лоїика їази)* [НДЋ], али могу бити и комплексни. Један дио заграда Андрић отвара везник *и* (15). Понекад се помоћу њега уводи додатна информација везана само за једну ријеч: [...] *осуђујући код Делила уїоїїребу (и злоуїоїїребу) срока* [...] [ТХ]. Посебну врсту чине антропонимске заграде (16). У њима се даје додатна информација о именима и презименима странаца или ликова страног поријекла. Писац, рецимо, у основном исказу користи антропониме прилагођење домаћем начину писања, а у заградама даје оригинал. Најчешће се ради о француским именима и презименима

типа *Жан Бајтист Етијен Давил (Jean Baptiste-Etienne Daville)* [TX]. На низу мјеста Андрић у заграде убацује исказе које отвара везник *a* (15). Највећи број примјера има анафорски карактер с тим што се испред заграде појављују именице као антецеденти: *Они су за њега, као и сва остала о м л а д и н а, њпросио несхвайљиви и неурачунљиви. (А за о м л а д и н о м иду из њошребе или слабости и многи сџарији.)* [НДЋ]. Везник *a* користи се и за исказивање модалне импликације: *Видећи великог и гласовиџог сераскера Омерџашу како се гологлав (а џо шџо је без феса, као да је најола го [...])* [ОПЈ]. У заграде Андрић уноси модалне склопове (10), нпр.: *То је била џрава оџмица, са џуцањем из револвера (н а р а в н о у мрак а не у месо), са џрком, узбуном и џолицијом* [ГОСП].

6) Код Андрића се појављују генерализирајуће заграде (10) којима се уштавају ситуације, универзализују особине, понашање и дјеловање људи. Међу особинама писац издваја изузетност, успјешност, незадовољство и бесплодност, па каже да о изузетним створењима пјесме никну однекуд саме, да се велики успјеси не праштају и да постоји од давнина читав систем како се руши човјек који је успјешно нешто урадио. Као негативне особине Андрић универзализује људску несрећу и бесплодност. Он генерализује и једну животну позицију (трансформацију) – конвертирство, детаљно описано у роману Омерпаша ЛАТАС. У генерализовању Андрић прави компарације за животињама, рецимо каже да код једног јунака ниједан покрет, ниједна ријеч нису самостални нити слободни исто као код мале животиње без снаге и одбране када се изненада нађе пред неком опасном и сасвим надмоћном звијери па изводи смијешне и безумне покрете, у жељи да обмане и бар за тренутак задржи противника. Андрић ставља у заграде своје мисли, афоризме (7) о појединим типовима људи, људским слабостима и поступцима. Аутор извлачи закључке о томе (а) да се при растанцима љубавници најлакше одају, (б) да побједници рано лијежу и добро спавају (в) да се усамљени конзули почну лако сматрати не само напуштеним од владе и гоњеним од противника него и људима на које се судбина са нарочитом пакошћу лично окомила.

7) Заграде са упитним исказима нису честе (7). Андрић поставља реторичко питање којим се објашњава антериорни гест (одмахивање): *И оџеџ је Зимоџић одговарао као и раније; на џрва џуџањем и лаким одмахивањем („Ја, ко ће џо знаџи?“), а на друга џолаганим и џодробним изношењем свих народних џошреба и незгода.* [ОПЈ]. Писац уводи реторичко питање да би ствар генерализирао у комплексном исказу (са

више реченица, од којих прва такође почиње питањем): *Шта је све то ако није љубав? А љубав није! То види, боље и јасније него што би желела. Али с тим ојет не може трајно и истински да се помири. (Ко се икад с тиме поједино помирио?)* [НДћ]. Андрић даје унутрашњи монолог странца о људима који га окружују у облику низа питања (6): *И све његове сојствене мисли о тим људима (Ошкуд појичу? Како се рађају? Чему теже? У шта верују? Како воле и мрзе? Како старе и миру?)* [...]. [ТХ]. У дисјунктивним заградама помоћу везника или (7) предлажу се алтернативна рјешења: *Кривица и несрећа и нису у неком његовом „циљу“, него у том да човека доведу (или да се сам доведе) у положај да га о том испитују, и још овакви људи – хтео је да каже.* [ПА], нешто се прецизира (другачије изражава), истиче варљивост утиска, допуштају могућности супротног односа, обрнуте позиције. Квантитативне заграде (7) доносе тачан збир нечега: *(тридесет и један)* [НДћ], старосну границу (праг), хетерогени количински збир, прецизирање антериорно наведене неодређене количине (*много*), линијске бројчане вриједности. У транслационим заградама (6) дају се преводи страних ријечи и израза. Овдје постоје двије групе: (а) превод страног исказа наведеног у наводницима – „*Das ist ein Urjammer*“ (*То је древни исконски јад*), рекао је он. [ТХ]; (б) превод страног исказа датог без наводника – *Та формула је Credo (Вјерују) римске католичке Цркве.* [ТХ]. Бар-заграде (3) праве ограду у односу на оно што је прије њих речено: *нешто моћи (бар у теорији)* [НДћ], *бити увијек присутиан (бар тако изгледају)* [НДћ], *изгледа [оваквим или онаквим] (бар по неким схватањима)* [ГОСП]. Адјунктивне (апендиксне) заграде (3) доносе додатну, успутну, мање важну информацију, која може имати и прецизирајући карактер, рецимо *треба да ствар изадне довољно брза (свака фаза у свој одређени час)* [ТХ]. У негацијским заградама (3) ради се о паралелном одричном исказу у двије варијанте. У првој се негација из заграда ни наслања на негацију испред заграде *не, није* (2): *није много слушао (није му више потребан!)* [ОПЛ]; *ничим не одаје шта мисли (ни најор од мишљења не види му се на лицу)* [ГОСП]. У другој заграда доноси двоструку негацију: *(ни сама не зна зашто)* [ТХ]. Постоје заграде у којима се истиче супротност (*али, већ*), концесивност (*иако*). Заграде могу бити абривијативне (садрже само скраћеницу), релационе (са ријечима *то јест* или *односно*), анадиплозне (основна се мисао завршава а уметнута почиње истом ријечју): *тешину тражи (прати а не прекида)* [ГОСП], монолошке, резимирајуће, синегдошке (исказује се однос дијела и цјелине), условне, појачавајуће (чак-заграде), климаксне (још-

-заграде), временске, посљедичне, епифорске (основна и уметнута мисао имају на крају ријеч истога коријена), заграде истицања, издвајања, изузимања, изостављања.

3. Анализа се може резимирати на следећи начин. Постоји више од тридесет типова заграда у Андрићевим романима. Оне заузимају препосљедњу позицију у систему интерпункцијских знакова (0,50%). Највише су заступљене пројекционе заграде, које одражавају двије основне нараторске перспективе: ретроспекцију у облику анафоре (претежно) и проспекцију у облику катафоре (врло ријетко, свега три пута). Основни носиоци анафоре су показне замјенице. Међу њима издваја се *тај*. Катафора се врло ријетко сусреће. Цитирање представља чест Андрићев поступак. У заградама се користе наводници да се пренесе туђи говор, наведе нека мисао, представи унутрашњи монолог и сл. Цитирање се врши на два начина: а) уноси се садржај само у наводницима, б) паралелно се са цитатима у наводницима појављују ауторови коментари, напомене, додатне информације и сл. Доста има екскламација (тврдњи изречених узвичном интонацијом и обиљежених ускличником) којима се презентира говор јунака, потенцира или ублажава интензитет, квантитет, показује варљивост слике, уводи узвик итд. Значајан број заграда изражава узрочност помоћу везника *јер*. Садржај једног дијела заграда отвара везник *и*. Посебну врсту чине антропонимске заграде, у којима се даје додатна информација о именима и презименима странаца или ликова страног поријекла. У низу заграда појављује се везник *а*. У заграде се уносе модални искази, чији су основни маркери *наравно*, *заиста*, *изгледа*, *срећом*, *ваљда*. Писац примјењује генерализирајуће заграде за уопштавање ситуације, универзализацију особина људи, понашања и дјеловања. Он ставља у заграде своје мисли, афоризме о карактерима људи, њиховим манама и поступцима. Заграде са упитним исказима нису честе. У дисјунктивним заградама помоћу везника *или* предлажу се алтернативна рјешења. Квантитативне заграде доносе тачан збир нечега, старосну границу, хетерогени збир; оне прецизирају антериорно дату неодређену количину (*много*) и линијске бројчане вриједности. У транслационим заградама долазе преводи страних ријечи. Адјунктивне заграде нуде додатну, успутну, мање важну информацију. У негацијским заградама јавља се паралелни одрични исказ у двије варијанте: у првој се негација из заграда *ни* наслања на негацију испред заграде *не*, *није*, у другој се у загради даје двострука негација. У заградама се ријетко истиче супротност (*али*, *већ*) и концесивност (*иако*). Врло су мало заступљене абривијативне, релационе, анадиплозне, а још мање монологске, резимирајуће, синег-

дошке, условне, појачавајуће, временске, посљедичне, епифорске заграде, као и заграде истицања, издавања, изузимања, изостављања.

ИЗВОРИ

Gralis-www: *Gralis-Korpus*, http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html, 25. 11. 2019.

ЛИТЕРАТУРА

- Брајовић 2004: Тихомир Брајовић, *Поетика парентезе, Књижевности и језик* LI/1–2, Београд, 1–21.
- Јефимов 1961: Александр И. Ефимов, *Стилистические функции пунктуационных знаков*, Александр И. Ефимов, *Стилистика художественной речи*, Москва: Изд-во Московского ун-та, 438–450.
- Кршић-www: Бранимир Кршић, *Тајна Стјеванове заграде*, <http://casopis.skd-prosvjeta.hr/tajna-stevanove-zagrade/>, 15. 11. 2019.
- Станојчић 1992: Живојин Станојчић, *Синтакса Андрићеве парентезе, Научни сасијанак славистија у Вуковом дану* 22/1, Београд, 369–377.
- Чунчић 1980: Marica Čunčić, *Stilematika Kolarove proze: Jezična podloga humora*, Zagreb: Liber.

Branko Đ. Tošović

KLAMMERN IN ANDRIĆ'S ROMANEN

Zusammenfassung

Der Gegenstand vorliegender Untersuchung ist der Gebrauch, die Bedeutung und die Funktion von Klammern in Andrić's abgeschlossenen (DIE BRÜCKE ÜBER DIE DRINA, WESIRE UND KONSULN, DER VERDAMMTE HOF, DAS FRÄULEIN) und unvollendeten Romanen (OMER-PASCHA LATAS, AUF DER SONNENSEITE). Mit Klammern führt der Autor zusätzliche Informationen an, erklärt, deutet, interpretiert, definiert, äußert seine eigene Meinung, stellt Ansichten dar, führt Kommentare ein, strukturiert interne Monologe u. a. m. Im Beitrag werden über 30 Arten von Klammern erhoben und analysiert. Die bekanntesten davon sind Projektionsklammern, die mit Anaphern und Kataphern zwei grundlegende narratologische Perspektiven widerspiegeln. Die Analyse wurde anhand von Materialien des Gralis-Korpus durchgeführt.

Schlüsselwörter: Klammern, Ivo Andrić, Anapher, Katapher, Korrelation, Deixis, Einfügung, Bedeutung, Funktion.